

mai. Dvasininkai siekia įveikti religijos krizę, intensyvindami bažnyčios veiklą, stiprindami jos pozicijas moralės srityje, keldami religines tradicijas kaip neatskiriamą nacionalinės kultūros atributą. Tuo tarpu jaunimas tik iš knygų sužino apie reakcingą religijos vaidmenį praeityje ir neretai susidaro vienpusišką šio socialinio reiškinių supratimą. Primindamas V. Lenino mintį, jog padailinta religija yra pavojingesnė, pranešėjas akcentavo būtinumą moksliskai kritikuoti religinę moralės programą, pateikti pozityvų, dialektinį materialistinį gyvenimo prasmės ir kitų dorovės problemų nušvietimą ir tuo padėti tikinčiajam išsąmoninti religijos esmę, religijos istorinį pasmerktumą. Kalbėdamas apie religijotyros sociologinių tyrimų reikšmę, pranešėjas pažymėjo, jog šie tyrimai leidžia išaiškinti religinių prietarų išsilaikymo priežastis, religingosios gyventojų dalies struktūrą, masinio ateizmo plitimo būdus, o tai įgalina tobulinti ateistinio auklėjimo metodus, konkrečiau, kryptingiau organizuoti kovą su religija. Pranešėjas taip pat kalbėjo apie nepatenkinamą padėtį respublikoje organizuojant sociologinius gyventojų religingumo, masinio ateizmo plitimo tyrimus, atkreipė dėmesį į antikomunistų pastangas panaudoti religiją kaip priemonę socialistinės visuomenės ideologinei korozijai sukelti.

Po plenarinio posėdžio konferencijos darbas toliau vyko sekcijose.

LIETUVOS FILOSOFIJOS ISTORIJA

A. *Griška* (Vilnius) pranešime „Materializmo idėjos Vilniaus universiteto gamtininkų darbuose XVIII a. pabaigoje—XIX a. pirmoje pusėje“ lietuvių laikotarpį nuo jėzuitų vienuolijos panaikinimo 1773 m. iki šio universiteto uždarymo 1832 m., pabrėždamas, kad tuo laikotarpiu čia buvo paliauta dėstyti filosofiją, bet šį „vakuumą“ užpildė gamtininkų darbai ir teorijos, turėjusios materialistinį kryptingumą. Tuo laikotarpiu išaugo ir sustiprėjo gamtininkų materialinė bazė, nes buvo įsteigtos naujos katedros (chemijos, botanikos, lyginamosios anatomijos ir kt.), padaugėjo gamtos mokslus studijuojančių studentų. Visuomenė atsigrėžė į gamtos mokslus, pamiršdama filosofiją. Ar tai negatyvus, ar pozityvus reiškinys — dar nenušviesta. Pranešėjo nuomone, tai buvo visuomenės reakcija į ankstesnę atgyvenusią scholastinę filosofiją. Nors brolių Sniadeckių, M. Počobuto, S. B. Jundzilo ir kitų materializmą skleidusių gamtininkų darbai filosofiniu požiūriu dar buvo nesubrendę, fragmentiški ir neprilygo prancūzų švietėjų koncepcijoms, bet jie daug prisidėjo prie pažangių idėjų rutuliojimo ir propagavimo.

V. *Šalkevičius* (Minskas) pranešime „Idėjinė kova Lietuvoje ir Baltarusijoje XIX a. pirmajame ketvirtyje“ analizavo švietimo ideologijos atstovų Baltarusijoje ir Lietuvoje (Vilniaus universiteto kaip materializmo ir laisvamanybės centro) kovą su katalikiškąja pasaulėžiūra bei neoscholastika, kurios teoriniu centru tapo caro Aleksandro I 1812 m. įsteig-

ta Polocko jėzuitų akademija vietoj anksčiau buvusios jėzuitų kolegijos. Panaikinus kitose šalyse jėzuitų vienuoliją, į Polocką suvažiavo daug žymių profesorių, kurie čia išvystė plačią veiklą prieš švietimo idėjas, aktyviai propaguodami neoscholastiką, puldami I. Kantą, B. Spinozą, Ž. Ruso, F. Volterą, B. Fontenelą ir kitus filosofus. Prasidėjo aštri idėjinė polemika, kurioje, iš vienos pusės, dalyvavo žymiausi švietimo atstovai su Andriumi Sniadeckiu priešakyje, iš antros — neoscholastikos atstovai su savo lyderiu — Polocko jėzuitų akademijos profesoriumi Vincentu Bucinskiu. Iš pradžių polemika buvo literatūrinio pobūdžio, bet netrukus ji virto dviejų skirtingų pasaulėžiūrų kova. Į šią kovą įsijungė daug intelektualų. Polemikoje jėzuitai pralaimėjo. Tai liudija švietimo ideologijos gyvybingumą Lietuvoje. Savo ryškia ir bebaime kritika, kovingomis publikacijomis švietėjai privertė suabejoti visuomenę jėzuitų auklėjimo sistema ir atitrūkusiais nuo gyvenimo metodais, jų religiniu fanatizmu ir obskurantizmu, atskleidė jų reakcinę veiklą kovoje su pažangaus mokslo ir filosofijos pasiekimais, jų pastangas palaikyti pasenusią feodalinę santvarką.

A. Varanavičius (Vilnius) pranešime „Idėjinės srovės Lietuvoje Renesanso laikotarpiu“ atsiribojo nuo idėjinių srovių detalios klasifikacijos, ketindamas iškelti metodologinius klausimus, aktualius tokių srovių tolesniam tyrimui, susijusiam su Lietuvos filosofijos istorijos rašymo uždaviniais ir priklausomam nuo Renesanso epochos modelio bei terminologinio „inventoriaus“. Šios epochos preliminarinio modelio konstravimui pranešėjas siūlė naudoti jau esamas (ypač Lenkijos LR ir Baltarusijos TSR) mokslinių publikacijų tezes ir kitą medžiagą apie XVI—XVII a. stambiausias idėjines sroves, kryptis bei tendencijas, suteikusias epochos filosofijai, pasaulėžiūrai ir visai kultūrai specifinių bruožų. Konstatuodamas visos visuomeninės-politinės bei kultūrinės sanklodos peripetijų ir filosofinės minties raidos daugiau ar mažiau sinchronizuotų permainų glaudų ryšį, A. Varanavičius siūlė panaudoti šį ryšį kaip kriterijų ieškant perėjimo iš Renesanso epochos į Baroko epochą ribos. Pranešėjas kėlė mintį dėl baroko sąvokos išplėtimo filosofijai, atkreipė dėmesį į Baroko epochos Lietuvoje ir Baltarusijoje datavimo problemą. Epochų pasikeitimo kriterijus negali būti vienas ar kitas Renesansui ar Barokui priskiriamas požymis. Jie gali būti tik epochinės totalinės reikšmės veiksniai, kurie paliečia ir veikia visas kitas dvasinės ir materialinės kultūros sferas, kai, jų veikiamos, pasislenka padalos vertybių skalėse, normuojančiose tos epochos kultūros sritis. Tokiu totaliniu kriterijumi Renesanso epochos ir jai gretimų epochų riboms nustatyti A. Varanavičius siūlė imti visuomenės santykio su antikinė kultūra esmingas peripetijas. Viduramžiais antikinės kultūros recepcija vyko lėtai, krikščionių bažnyčios ir dvasininkų luomo griežtai kontroliuojama ir valdoma. Tų laikų santykis su antikinė kultūra yra rezervuotas, šaltas ir dažnai neigiamas. Renesanso kūrėjai, pasirinkdami ir interpretuodami antikines tradicijas, apsiėjo be bažnyčios tarpininkavimo. Antikos recepcija čia vyko iš esmės stichiškai, masiškai, su dideliu pakilimu. Šį Renesanso epochos pir-

mosios fazės judėjimą, pasak A. Varanavičiaus, tiksliausiai apibūdina terminai „reantikizmas“ bei „reantikistai“. Nuo Tridento bažnytinio susirinkimo (1545—1563) nutarimų ir ypač nuo jėzuitų atvykimo ir Vilniaus kolegijos bei universiteto įsteigimo Lietuvoje prasideda Renesanso epochos III fazė — kontrreformacija. Jai įsigalėjus, buvo apribota antikinės kultūros recepcija, įvesta bažnytinė kontrolė bei tarpininkavimas. Tačiau jėzuitai ir kontrreformacija skiepijo krašte ir naują baroko kultūrą, kurią galime traktuoti kaip naujo visuomenės santykiavimo su antikine kultūra rezultata. Vadinasi, Baroko epochos autorius netikslinga vadinti reantikistais, nes vienų ir kitų santykis su šia kultūra yra skirtingas. Baroko epochos antikinės kultūros gerbėjus pranešėjas siūlė vadinti „neoantikistais“, o pačią kryptį — „neoantikizmu“. Tad jėzuitų aplinkoje išugdyti kūrėjai M. K. Sarbievijus, A. A. Olizarovijus ir kiti, gausiai panaudoję antikos šaltinius, laikytini neoantikistais.

S. *Podokšinas* (Minskas) pranešimo „Apie „neprofesionalią“, arba nescholastinę filosofiją Lietuvoje ir Baltarusijoje XVI—XVII amžiais“ pradžioje apibrėžė „neprofesionaliosios“ filosofijos sąvoką, nurodydamas, kad ji apima visus filosofinius XVI—XVII a. Baltarusijos ir Lietuvos nescholastinės-renesansinės-humanistinės minties aspektus nepriklausomai nuo jos išraiškos formos. Jis konstatavo, kad XVI—XVII a. nescholastinė filosofija ir visuomeninė mintis buvo: a) susijusi su Renesansu ir reformacija, b) užėmė opoziciją viešpataujančios religijos, teologijos ir scholastikos atžvilgiu, c) reiškėsi ne tik filosofiniuose veikaluose, bet ir religiniuose-teologiniuose, meniniuose-literatūriniuose, publicistiniuose, istoriniuose, socialiniuose-politiniuose veikaluose. Nepretenduodamas į visos nescholastinės minties raidos išsamią apžvalgą, pranešėjas pasitenkino tuo, kad nagrinėjo Baltarusijos ir Lietuvos mąstytojų humanistų požiūrį į filosofiją apskritai ir ypač į scholastinę filosofiją. Jis nescholastinės minties atstovus suskirstė į tris sroves: 1) negatyviąją, 2) kompromisingą-negatyviąją ir 3) pozityviąją-negatyviąją. Pranešėjas pabrėžė, jog XVI—XVII a. pradžioje nescholastinė mūsų šalies mintis subrandino tikras naujos originalios filosofijos formavimosi prielaidas. Tačiau šis procesas buvo praturėtas, o vėliau ir nutrauktas, nes sustiprėjo feodalinė katalikiškoji reakcija. Baltarusijoje ir Lietuvoje egzistavusi tam tikra religinė tolerancija buvo panaikinta: jėzuitai ėmė kontroliuoti visas kultūros sritis. Filosofavimas daugiausia buvo scholastinis. Grįžus prie scholastinės filosofijos, S. Podokšino nuomone, visuomenės dvasinė raida žengė žingsnį atgal. Tačiau, kaip savo darbuose parodė R. Plečkaitis, A. Biralas, E. Doroševičius, A. Cukermanas, V. Dubrovskis, scholastika siejosi su kai kuriomis humanizmo, naujosios filosofijos ir gamtos mokslų idėjomis, o tai padėjo jai virsti eklektine filosofija, taigi mūsų šalies scholastinė filosofija formavo sąlygas savo pačios paneigimui.

A. *Rybelis* (Vilnius) pranešime „M. Valančiaus šviečiamoji veikla ir jos idėjinė orientacija“ paanalizavo ir įvertino šią veiklą tik po 1863 m. sukilimo. Ikisukiliminiu laikotarpiu M. Valančius stengėsi būti lojalus caro valdžiai, o po sukilimo jau laikėsi aiškios opozicijos. Šio M. Valan-

čiaus orientacijos pasikeitimo priežastis buvo represyvinė carizmo politika vadinamųjų „neramių“ nacionalinių pakraščių atžvilgiu. Tokiomis sąlygomis M. Valančius neapsiribojo vien dvasininko pareigų atlikimu, kova dėl katalikybės. Kartu jis ėmėsi ir energingos kultūrinės veiklos. Pranešėjas pažymėjo, kad M. Valančius buvo kilęs iš paprastų žemaičių valstiečių ir niekada nebuvo nutolęs nuo gyvo liaudies kamieno, nuo gimtosios kalbos. Būdamas lietuviškos orientacijos, jis siekė šia linkme pakreipti ir gerokai aplenkėjusią lietuvių katalikų dvasininkiją. Nors šiame šviečiamosios veiklos bare M. Valančius buvo beveik vienišas, jo sėkmę sąlygojo tai, kad toji veikla turėjo rimtą socialinį pagrindą, kurį sudarė visuotinis plačiųjų masių nepasitenkinimas nacionaline spauda. Visa tai stiprino M. Valančiaus visuomeninės atsakomybės jausmą ir vertė šį dvasininką net prieš savo paties valią pralaužti siaurus religinius rėmus ir įsiveržti į platesnius kultūrinės veiklos barus.

A. *Viskanta* (Vilnius) kalbėjo apie sveiko proto filosofijos recepciją Vilniaus universitete XIX a. pirmojoje pusėje (iki 1832 m.). Pranešėjas nušvietė sveiko proto filosofijos pradininko T. Rido pažiūras, apibūdino jo pasekėjus bei dabartinius šios filosofinės koncepcijos tyrinėtojus. Sveiko proto filosofijos pasekėjais Lietuvoje laikomi J. Sniadeckis bei A. Daugirdas, o iš dalies ir A. Sniadeckis. Gamtamokslinis ir praktinis šios filosofijos kryptingumas atitiko mūsų krašto to meto mokslinius poreikius.

Veikalą „Žmogaus intelekto filosofija...“ J. Sniadeckis parašė pagal klasikinius angliškų traktatus apie intelektą. Sveiko proto filosofiją jis statė priešpriešiais romantizmui, o ypač transcendentaliniam idealizmui ir I. Kanto apriorizmui. Pastarojo filosofiją J. Sniadeckis laikė kenksminga „tautai, pradėjusiai rimtai mokytis“. Mat svarbiausia tautinės sąmonės išsaugojimo priemone buvo laikomas mokslas ir švietimas. Tuo tarpu J. Sniadeckis škotų filosofijos elementus jungė su kantizmu. Transformuodamas kai kurias I. Kanto idėjas, J. Sniadeckis atkreipė dėmesį į visuotinai išgalėjusio empirizmo trūkumus. Kartu J. Sniadeckio darbuose jaučiama ir škotų sveiko proto filosofijos, su kuria jis susipažino, būdamas Edinburgo universitete, įtaka.

Trečiasis švietimo filosofijos atstovas Vilniaus universitete A. Daugirdas buvo ryžtingas Dž. Loko ir škotų filosofijos šalininkas. Empirizmas, sensualizmas ir daugkartinis apeliavimas į sveiką protą tapo pagrindine jo filosofijos gaire. Veikale „Žmogiškojo pažinimo tikroviškumas“ A. Daugirdas teigia, kad pažinimo tikroviškumo garantas esanti mąstymo prigimtis, verčianti žmones savo pojūčių priežastimi laikyti išorinę tikrovę. Tiesų atitikimas mūsų mąstymo prigimčiai „kartu yra mūsų mąstymo atitikimo tikrovei pagrindinis taškas“. Čia A. Daugirdas labiausiai artimas škotų filosofams (T. Ridui, D. Stiuartui) ir labiausiai nutolęs nuo I. Kanto.

I. *Tamošiūnienė* (Kaunas) aptarė asmenybės problemą L. Karsavino filosofijoje, pabrėždama, kad šia problema L. Karsavinas ypač domėjosi lietuviškuoju savo kūrybos laikotarpiu. Asmenybės sampratą L. Karsavinas kūrė, remdamasis idealistine visuotinės vienybės (всеединства)

teorija, kurioje dingsta materijos ir dvasios, būties ir mąstymo priešybė, o asmenybė iškyla kaip mistiškai suprantamos būties momentas. Visas materialusis pasaulis ir žmonija yra nuolatiniam raidos procese. Besivystanti žmonija, pasak L. Karsavino, tai daugialypis vieningas socialinis subjektas, kuris negali egzistuoti be jo individualizavimo žemesniuose socialiniuose subjektuose, būtent: nacijoje, klasėje, kultūroje ir t. t. iki pat individo. Žmonijos konkreti išraiška — individas, o šis priklauso aukštesniems socialiniams subjektams, t. y. kokiai nors socialinei grupei. Be šitokios subjektų sąveikos, pasak L. Karsavino, neįmanoma nagrinėti asmenybės problemos bei jos tobulėjimo. Savo asmenybės sampratą L. Karsavinas statė priešpriešiais XVIII a. metafiziniam materializmui, kuriam jis, beje, priskyre istorinį materializmą. Nors L. Karsavino teorijoje buvo racionalių elementų, bet, būdamas idealistinės pasaulėžiūros, jis nedavė objektyvaus mokslinio pagrindimo, kaip išspręsti asmenybės problemą.

A. *Vaišvila* (Vilnius) pranešime „Formaliosios logikos dėsnių santykio aiškinimas buržuazinėje Lietuvoje“ nurodė, kad ši problema tuo laikotarpiu buvo svarbi keliais požiūriais: 1) ji laisvino formaliąją logiką nuo metafizikos (metodologinio absoliutizmo), 2) padėjo nustatyti tradicinės formaliosios logikos efektyvaus pritaikymo sritį ir 3) parengė dirvą dialektinės logikos idėjai įsitvirtinti Lietuvoje. Pranešėjas analizavo V. Jakšto (Dambrausko) ir V. Sezemano pažiūras į formaliosios logikos sąvokas bei dėsnius.

V. *Gavelis* (Kaunas) savo pranešimą paskyrė Kauno universiteto prof. V. Čepinskio požiūrio į matematikos objektą filosofinei analizei. Matematinų žinių prigimties, jų santykio su tikrove problema ypač suaktualėjo XIX a. pabaigoje—XX a. pradžioje, kai buvo pastebėti aibių teorijos paradoksaus. V. Čepinskis pripažino pradinių matematikos sąvokų praktinę kilmę, stojo prieš apriorizmą ir objektyvųjį idealizmą, nors ir nebuvo nuoseklus, nukrypo į konvencionalizmą ir neintuityvizmą, manydamas, kad matematikos teoremos ir išvedžiojimai yra daugiausia matematiko intuicijos vaisius. V. Čepinskiui turėjo įtakos E. Macho, V. Ostvaldo idėjos, nes kurį laiką ir jis pats dirbo V. Ostvaldo vadovaujamas. Pranešėjas pabrėžė, kad apibendrinant galima tvirtinti, jog, nežiūrint kai kurių matematikos objekto aiškinimo klaidų, V. Čepinskis laikėsi gamtamokslinio materializmo pozicijų.

V. *Lazutka* (Vilnius) aptarė nacionalumo ir internacionalumo sąveikos problemą A. Bimbos veikaluose. Kritikuodamas buržuazinį nacionalizmą, A. Bimba, kaip pabrėžė pranešėjas, ypač jautriai reagavo į idealistinius ir nacionalistinius tautos ir tautinių vertybių supratimo iškreipimus. Laikydamasis marksizmo-leninizmo pozicijų, jis gynė ir gina marksistinių tautos supratimą, kategoriškai neigia „vieningos tautos“ koncepciją. Būdamas proletarinis internacionalistas, A. Bimba rasizmui ir šovinizmui stato priešpriešiais tautų draugystę ir jų susivienijimą. Apie žmoniją, kurioje nebūtų rasinės ir tautinės neapykantos bei nesantaikos, kurią vienyti vieninga humanistinė kultūra, rašė A. Bimba dar prieš Antrąją pasaulinį

karą. Jis pritarė lietuvių tautos įstojimui į tarybinių tautų šeimą, nes tai garantavo jai socialinę bei nacionalinę laisvę. Šios laisvės garantija yra proletariniu internacionalizmu pagrįsta tarybinių tautų draugystė. Kaip tik nacionalumo ir internacionalumo vienybė, A. Bimbos nuomone, gali užtikrinti pažangią nacionalumo, nacionalinių vertybių sistemos plėtotę.

B. Deksnys (Vilnius) padarė pranešimą „Prometėjizmo koncepcija lietuvių katalikiškojoje filosofijoje“. Prometėjizmo terminas lietuvių katalikiškojoje filosofijoje apibūdina antropocentišką žmonių nusiteikimą gyventi, įvaldyti gamtos jėgas, tobulinti visuomenės struktūras, ugdyti dvasines vertybes savo kūrybinėmis pastangomis, atmetant religines iliuzijas ir nesiskaitant su bažnyčios reikalavimais. Šią koncepciją, dar buržuazinėje Lietuvoje pradėtą S. Šalkauskio ir plėtotą A. Maceinos, toliau tęsia lietuvių buržuazinės emigracijos filosofija (A. Maceina, J. Girmius, A. Paškus). Pati koncepcija susiformavo kaip teocentrinio humanizmo sudėtinė dalis, kurios funkcija — paaiškinti, kodėl teocentrinis humanizmas, perimdamas daugelį vertybių, kurias įtvirtino ateistinio humanizmo sąjūdžiai, kovodami su socialine spauda ir ją palaikiusia bažnyčia (ateistinio humanizmo atstovai savo veikloje parodė didelį altruizmą bei pasiaukojimą žmonijai), vis dėlto konfrontuoja su pačiu ateistiniu humanizmu, ypač su marksistinio humanizmo teorija ir socialistinio humanizmo praktika. Nepaneigdami žmonių kultūrinės veiklos pastangų ir jų kilnumo, prometėjizmo koncepcijos šalininkai siekia įtvirtinti pažiūrą, jog kultūrinė veikla negalinti patenkinti žmogaus, trokštančio amžinybės, kurią jam galinti pažadėti tiktai religija. Vienašališkai parinkdami argumentus, remdamiesi tik tais autoriais, kurie atskleidžia buržuazinio ateizmo prieštarumą, prometėjizmo koncepcijos šalininkai stengiasi įrodyti „žmogaus be dievo“ gyvenimo beprasmiškumą. Pranešėjas pabrėžė, kad minėtosios koncepcijos šalininkai prometėjizmo vardu „krikštija“ visai nesuderinamus visuomeninius ir politinius sąjūdžius, pvz., nacizmą, tuo visiškai iškreipdami pradinę šios sąvokos prasmę.

D.-M. Buišytė (Vilnius) pranešime „Pažinimo problematika Kauno universiteto Teologijos-filosofijos fakultete“ pažymėjo, kad šis fakultetas buržuazinėje Lietuvoje buvo tapęs neotomizmo centru. Filosofinės problemos čia buvo sprendžiamos daugiausia T. Akviniečio mokymo dvasia. Todėl daugelio profesorių nuomonės įvairiais klausimais sutapdavo. Kaip pavyzdį pranešėja pateikė P. Kuraičio pažiūras pažinimo klausimais. P. Kuraitis gynė Aristotelio ir T. Akviniečio pagrindinius filosofijos teiginius, materializmą apskritai tapatino su vulgariuoju materializmu, gno-seologijoje laikėsi tarpiškojo realizmo koncepcijos. Jo pažiūros, pranešėjos nuomone, nebuvo originalios, o tik gynė scholastinius sprendimus.

A. Poška (Kaunas) skaitė pranešimą „Katalikiškoji materializmo ir idealizmo santykio interpretacija buržuazinėje Lietuvoje“. Katalikiškosios filosofijos atstovams dievo sąvoka buvo pradinė pozicija, o teocentrizmas gimdė panegiriškumo „metaprincipą“, kuris įgalino klerikalus kritikuoti „ateistinių komunizmą“. Katalikiškosios filosofijos atstovai iškreipė materializmo ir idealizmo santykį, idealizmą kildino iš religijos, falsifika-

vo mokslinį žmogaus ir jo sąmonės aiškinimą. Klerikalinė marksizmo kritika iš esmės neišėjo iš katalikiškosios etikos ribų. Pranešėjas pabrėžė, kad katalikiškojoje literatūroje paplitęs pagrindinių filosofijos srovių absoliutus pastatymas vienos prieš kitą ir jų vertinimas per filosofinę-etinę prizmę siekė moraliskai nuvertinti marksizmą ir pagrįsti antikomunizmą.

Pranešėjas *J. Balčius* (Vilnius) kalbėjo apie tai, kaip P. Dovydaitis (1886—1942) prisidėjo prie neotomizmo filosofijos populiarinimo ir jos šalininkų Lietuvoje ideologinio parengimo. P. Dovydaitis gynė tezę, jog tikėjimo elementas esą būdingas visoms pažinimo sritims. Tuo jis siekė įrodyti, kad mokslinis pažinimas nesąs skirtingas nuo tikėjimo. Todėl, pasak P. Dovydaičio, mokslinį pažinimą turįs papildyti tikėjimu pagrįstas pažinimas. Tačiau, pabrėžė pranešėjas, P. Dovydaičio panaudoti metodai (analogija, sveikas protas) bei pateikti argumentai neatlaiko kritikos ir neįrodo, kad mokslas ir tikėjimas esą tik dvi specifinės vieningo žmogiškojo pažinimo sritys.

E. Doroševičius (Minskas) padarė pranešimą „Švietimo epochos Baltarusijoje stichinė materialinė pasaulėžiūra“. Jis pažymėjo, jog, kalbėdami apie renesansą, baroką ir pan., paprastai turime galvoje elitinę (aukštųjų klasių švietėjišką) sąmonę. Tačiau tokią sąmonę sunku apibrėžti. Mat tam tikros epochos žmogaus būties ir sąmonės esmę pažinti negalima, nenagrinėjant pasaulėžiūros pasireiškimų ištiso diapazono, susijusio su emocijų, idealų, vaizdinių pasauliu, kuris atsispindi įvairiose žmogaus veiklos sferose, taip pat ir vadinamojoje aforistikoje (mįslėse, patarlėse ir t. t.). Todėl vienos ar kitos epochos sąmonei apibrėžti reikia kuo platesnių tyrimų. Vienas iš tokių tyrimo aspektų — tai liaudies pasaulėžiūros bei jos ir elitinės sąmonės tarpinių formų, vadinamųjų paremių (mažųjų literatūrinių formų) tyrinėjimas. Paremijose atsispindinti pasaulėžiūra gali atstovauti ne tik elitui, bet ir būti įvairių socialinių lygių sąveikos rezultatas. Juk liaudies sąmonė patenka ir į aukštesnius socialinius sluoksnius. Šiuo požiūriu Švietimo epochoje didelę reikšmę turi mažosios literatūrinės formos: patarlės, priežodžiai, mįslės, kurios sudaro iš dalies pereinamąją ribą tarp tautosakos ir aforistikos. Jose gyvenimiškai ir konkrečiai atsispindi stichinio materializmo tendencijos, įvairių klasių, tarp jų ir dalies pažangiųjų apsišvietusiųjų bajorų (шляхты) plačios pažiūros į gyvenimą bei pasaulį, sveiki socialiniai siekimai, nusistatymas prieš religinį fanatizmą ir dogmatizuotą oficialią feodalizmo teologinę pasaulėžiūrą, daugelio prietarų kritika, švietėjiškos nuotaikos ir pan. Liaudies sąmonės ir švietėjiškųjų idėjų kryžiavimasis minėtos epochos kūriniuose — verta tyrinėtojų dėmesio problema. *E. Doroševičiaus* tyrimų duomenimis, *I. Bykovskio*, *F. Karpinskio* ir kitų autorių kūryba, iš vienos pusės, ir liaudies sąmonė iš antros — turi neabejotiną idėjinį ryšį.

Lietuvos filosofijos istorijos problemų sekcijos dalyviai, išklausę pranešimus, kėlė pranešėjams nemaža klausimų, diskutavo su jais. *E. Doroševičius*, polemizuodamas su *A. Griška*, tvirtino, kad pranešėjo tezė apie

materializmo neatvirą pobūdį Vilniaus universitete XVIII a. pabaigoje ir XIX a. pradžioje reikalauja tolesnio tikslinimo, papildymo. E. Doroševičiaus nuomone, kaip tik tuo metu čia galėjo būti ir gilesnių materialistų — ne vien stichinio natūrfilosofinio materializmo pasekėjų. Lietuvoje ir Baltarusijoje buvo žinomi ir komentuojami P. A. Holbacho, K. A. Helvecijaus veikalai. Švietimo filosofijoje buvo aktualios dviejų tiesų, filosofijos ir teologijos santykio bei kitos problemos. Plito sveiko proto filosofija. Nepriklausomai vienas nuo kito, ją pažinojo A. Sniadeckis, kuris mokėjo anglų kalbą, ir A. Daugirdas, mokėjęs prancūziškai. D. Stiuarto veikalų vertimais naudojosi A. Daugirdas. Jis priklauso kompromisinei ir sveiko proto srovei.

Sioms E. Doroševičiaus mintims pritarė ir sekcijos pirmininkas B. Genzelis. Be to, sutikdamas su A. Varanavičiaus pranešimo teiginiu, jog skirtingomis epochomis antikinė kultūra buvo skirtingai priimta, B. Genzelis kartu suabejojo, ar tikslinga kurti naujus terminus tiems skirtingumams pažymėti. Panašius klausimus kėlė V. Šalkevičius, V. Pikutis. Atsakydamas į klausimus, A. Varanavičius akcentavo istorizmo principą, jog reikia tiksliau klasifikuoti konkrečias istoriškai egzistavusias idėines sroves, plačiau paaiškino sąvokos „Baroko epochos filosofija“ turinį.

R. Vėbra, vertindamas A. Rybelio pateiktą M. Valančiaus šviečiamosios veiklos aiškinimą, atkreipė dėmesį į tai, kad būtina diferencijuotai parodyti M. Valančiaus požiūrį į mokyklas, nes buvo dviejų tipų mokyklos (parapijinės ir valdiškosios), kurių tikslai ir programos buvo skirtingi.

A. Varanavičius pareiškė kritinę pastabą dėl sveiko proto sąvokos neiškaus traktavimo J. Balčiaus pranešime. Remdamasis tam tikra šios sąvokos vartojimo tradicija, J. Balčius dar ją patikslino, sakydamas, kad sveikas protas — tai paviršutiniškas tikrovės reiškinių atspindys ir kad jo galimybes neotomistai nepagrįstai išplečia.

Apibendrinamas sekcijos darbą, B. Genzelis atkreipė dėmesį į tai, kad būtina kuo giliau ir tiksliau išaiškinti praeities empirinę medžiagą, įvairius šaltinius, visada remtis kitų tyrinėtojų atliktu darbu, glaudžiau bendradarbiauti su kaimyninių respublikų mokslininkais, nagrinėjančiais panašias visuomeninės ir filosofinės minties raidos problemas.

A. Varanavičius

VISUOTINĖ FILOSOFIJOS ISTORIJA

Visuotinės filosofijos istorijos sekcijoje kai kurie pranešėjai gvildeno nacionalinių filosofijų istorijos problemas. Čia buvo nagrinėjama lenkų, čekų, ukrainiečių bei kitų tautų filosofų pažiūros. Kita dalis pranešimų buvo skirta filosofijos klasikų, taip pat kai kurių šiuolaikinės buržuazinės filosofijos atstovų pažiūrų kritinei analizei.